

Dilemata koncentrace řízení

JUDr. Radim Chalupa, Ph.D.

Věcně uspokojivé rozhodnutí a rychlé vyřízení věci

Cílem civilního řízení je ochrana porušených či ohrožených subjektivních práv. Tato ochrana musí být založena na řádně zjištěném skutkovém stavu. Primárním požadavkem na řádnou ochranu poskytovanou ohroženým či porušeným subjektivním právům je požadavek, aby řízení končilo věcně uspokojivým rozhodnutím. Věcně uspokojivým je rozhodnutí, které v co nejvyšším možném rozsahu vychází z pravdivě zjištěného skutkového stavu. Aby uvedená ochrana byla efektivní, musí být poskytnuta včas. Snaha nastavit co nejlepší možná pravidla pro řádné fungování sporného civilní řízení provází napětí mezi potřebou garantovat co nejúplnější možné zjištění skutkového stavu a přiměřenou dobu trvání řízení.

Největší prohrou civilního řízení je vydání věcně nesprávného rozhodnutí. Druhou největší prohrou řízení je pak pozdní vydání věcně správného rozhodnutí. Prvotním kritériem kvalitního řízení vždy musí být rozhodování na základě zjištěného skutkového stavu, jenž má důvodné ambice být skutkovým východiskem rozhodnutí, jenž se co nejméně odchyluje od skutečného skutkového stavu. Akcent kladený na věcnou správnost vydávaného rozhodnutí však nesmí být absolutní. Vždy je třeba mít na zřeteli, že jen rychle poskytnutá ochrana je ochranou efektivní.

Je zřejmé, že ambice rozhodovat na základě skutečného stavu věci nejsou naplnitelné. Je třeba se smířit s faktem, že soud v civilním řízení rozhoduje na základě zjištěného skutkového stavu, tedy skutkového stavu, který vyplynul z korektně provedeného úplného dokazování. Řádné zjištění skutkového stavu ve sporném řízení stojí na projednacím principu. Při uplatnění projednacího principu v řízení si strany nesou odpovědnost za úplnost zjištění skutkového stavu. Jejich kontradiktorní postavení řádnosti zjištění skutkového stavu významně napomáhá. Přenesení odpovědnosti za úplnost zjištění skutkového stavu však musí být spojena se zakotvením procesních pravidel, které účastníkům řízení dávají k dispozici odpovídající nástroje sloužící k ovlivnění procesu zjišťování skutkového stavu.

Řádné zjištění skutkového stavu není prosto nároků na čas. Čím úplnější zjištění skutkového stavu procesní pravidla garantují, tím menší prostor poskytují pro zrychlení průběhu řízení. Požadavek na pravdivost zjištěného skutkového vztahu však nemusí s požadavkem na přiměřeně rychlé projednání věci nezbytně kolidovat; a pokud taková kolize nastane, nemusí mít absolutní rozměr. Požadavek na vydání věcně uspokojivého rozhodnutí a přiměřeně rychlý průběh řízení lze alespoň do jisté míry skloubit. Ani jeden z uvedených požadavků nelze absolutizovat. Nalezení vhodného řešení je vždy otázkou kompromisu. Skloubení požadavku na vydání věcně uspokojivého rozhodnutí a poskytování rychlé ochrany ohroženým či porušeným právům stojí a padá s dobře zvolenou koncepcí procesu zjišťování skutkového stavu a vhodnou volbou nástrojů ovlivňujících proces zjišťování skutkového stavu; svůj vliv na dobrý výsledek procesu nastavení efektivně působících procesních pravidel má i kvalita procesu samotné tvorby předpisu.

Délka řízení je nepříznivě ovlivňována objektivními okolnostmi, jako jsou například potřeba provést rozsáhlé dokazování nebo nemožnost provést dokazování na naplánovaném jednání (například z důvodu nedostavení se svědků), jednak snahou účastníků řízení oddálit nepříznivý výsledek zdržováním. Prodlužování řízení objektivně navozovanými okolnostmi lze alespoň částečně předcházet kvalitní přípravou jednání a dobrou organizací vedení řízení. Tato rovina akcelerace průběhu řízení je zčásti závislá na odborné zdatnosti a pracovitosti soudce, zčásti stojí na dobře koncipovaných nástrojích přípravy jednání. Snaha omezit co nejvíce prostor pro úmyslné zdržování řízení je závislá na kvalitním vedení řízení a na existenci nástrojů využitelných k eliminaci či omezení snah bránit rychlému průběhu řízení. Účastníci řízení jsou v hledání obstrukčních nástrojů poměrně vynalézaví. Jednou z neodmyslitelných součástí snahy dosáhnout rychlého projednání věci je tudíž nalezení účinných opatření eliminujících průtahy v řízení.

První dilema – koncentrovat či ponechat arbitrární pořádek

Jednou z metod regulace průběhu řízení, která je způsobilá eliminovat průtahy v řízení je koncentrace. Koncentrace řízení je kontroverzním prostředkem, který při nesprávném využití způsobí více škod, než užitku. Koncentrace řízení uplatněná v procesu zjišťování skutkového stavu vždy limituje úplnost zjištění skutkového stavu. Z tohoto důvodu v souvislosti s fenoménem koncentrace řízení vyvstává první dilema – koncentrovat řízení či nikoli.

Příklad neúplné apelace jasně ukázal, že koncentrace řízení je vhodný nástroj ovlivňující proces zjišťování skutkového stavu. Neúplná apelace je koncentrací řízení, která proces zjišťování skutkového stavu situuje do prvoinstančního řízení. Dobrou zkušenost s neúplnou apelací udělali tvůrci zákona č. 113/1895 z.ř. o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní). Její zavedení do řízení mělo za následek významné zkrácení průměrné délky řízení. Zavedení neúplné apelace se osvědčilo i v rámci novelizace OSŘ. Princip neúplné apelace byl do OSŘ zaveden velkou novelou (z. č. 30/2000 Sb.). Vytvořením bariéry bránící úmyslnému ponechávání tvrzení skutkových okolností nebo označení důkazů do odvolacího řízení došlo k významnému potlačení snahy prodlužovat dobu řízení. Zavedení principu neúplné apelace lze považovat za jednu (možná za jednu z mála) vydařených novelizací. Hodnocení působení neúplné apelace na průběh řízení řeší první z konstatovaných dilemat koncentrace. Jsem přesvědčen o faktu, že vhodně uchopená, promyšlená a kvalitně zpracovaná koncentrace řízení je způsobilá eliminovat mnohé jevy mající za následek průtahy v řízení. Sám za sebe tedy dávám koncentraci řízení jednoznačně ano. Nikoli však koncentraci jakékoli.

Druhé dilema – jak řízení koncentrovat

Příklad v podobě koncentrace směnečného rozkazního řízení a koncentrace spojené s ukončením prvního jednání ve věci (případně přípravného jednání) ukazují, že koncentrace může kvalitě řízení významně ublížit. Kladné zodpovězení otázky, zda řízení koncentrovat, navozuje druhé dilema – jak řízení koncentrovat.

Jak jsem již uvedl výše, je samozřejmé, že otevření cesty pro působení koncentračního principu v řízení musí být založeno na správné koncepci s tím, že jeho důsledky musí být dobře promyšlené.

Při hledání cesty, jak řízení dobře a efektivně koncentrovat, je třeba kriticky zanalyzovat stávající podobu koncentrace řízení.

Projevy koncentrace v nalézacím řízení

Koncentrační princip je možné z podstaty věci (s ohledem na funkci nesporného řízení) uplatňovat jen ve sporném řízení. Ve sporném nalézacím řízení se uplatnění koncentračního principu projevuje různými způsoby. Jedná se o koncentraci:

- procesních námitek,
- tvrzení skutečností a označování důkazů při zjišťování skutkového stavu,
- tvrzení skutečností při uplatnění obrany proti směnečnému (šekovému) platebnímu rozkazu.

Koncentrace procesních námitek

Koncentrace procesních námitek se projevuje časovým ohraničením části řízení, v níž lze uplatnit námítka procesního charakteru. Aktuální OSŘ koncentruje námítka místní nepříslušnosti, námítka podjatosti, námítka nedostatku pravomoci soudu z důvodu uzavření rozhodčí smlouvy nebo rozhodčí doložky.

Koncentrace procesních námitek má povahu nástroje příznivě ovlivňujícího průběh řízení; její uplatnění účastníkům nebrání dosáhnout v řízení úspěchu. Neshledávám vážnější důvody, které by účastníkům řízení bránily ve zjištění faktu, že některou z uvedených procesních námitek mohou uplatnit. Není důvod, proč by účastníci s uplatněním popsaných námitek měli otálet. Omezení, na jehož základě lze uvedené námítka uplatnit jen v limitovaném čase, účastníky nezkracuje na jejich procesních právech. Přitom však úspěšné uplatnění námítka nedostatku pravomoci soudu, námítka místní nepříslušnosti soudu nebo námítka podjatosti soudce či jiných osob, jež svým vztahem k účastníkům nebo k věci mohou zavdat pochybnosti o objektivitě řízení, hluboko v průběhu řízení by bylo mrhání časem a schopností justice chránit ohrožená a porušená práva. Koncentrace procesních námitek ovlivňuje řízení převážně v pozitivním směru, její působení v řízení lze tudíž jen kvitovat.

Koncentrace tvrzení skutečností a označení důkazů při zjišťování skutkového stavu

Koncentrace tvrzení skutečností a označení důkazů při zjišťování skutkového stavu se uplatňuje jednak v podobě časového omezení možnosti tvrdit skutkové okolnosti a označit důkazní prostředky do konce přípravného jednání nebo do konce prvního jednání ve věci, jednak v podobě neúplné apelace.

A) První skutková koncentrace

Koncentraci řízení projevující se omezením možnosti tvrdit skutkové okolnosti a označit důkazní prostředky do konce prvního jednání ve věci resp. přípravného jednání (bylo-li nařízeno) budu pro zjednodušení označovat jako první skutkovou koncentraci řízení.

Podstatou první skutkové koncentrace je zavedení stop stavu pro tvrzení skutkových okolností a pro označení důkazních prostředků. Limitním okamžikem pro uplatnění uvedených procesních prostředků ovlivňujících proces zjišťování skutkového stavu (tedy pro přednes skutkových okolností a pro předložení důkazních návrhů) je konec přípravného jednání (bylo-li nařízeno) nebo konec prvního jednání ve věci, nebylo-li přípravné jednání nařízeno. V řízení lze v důsledku navození první skutkové koncentrace přihlížet jen ke skutkovým okolnostem tvrzeným a k důkazním návrhům učiněným do skončení přípravného jednání resp. prvního jednání ve věci. Dobu, během níž lze účinně tvrdit skutečnosti a označovat důkazní prostředky, může soudce prodloužit na dobu trvání lhůty, kterou případně účastníkům poskytne.

Popsané omezení neplatí bezvýjimečně. K později tvrzeným skutečnostem nebo označeným důkazním prostředkům lze přihlédnout:

- pokud jejich zohlednění či provedení směřuje ke zpochybnění věrohodnosti provedených důkazních prostředků,
- v případě, že nastaly až po uzavření možnosti tvrdit skutečnosti či označit důkazní prostředky,
- jestliže nebylo v možnostech účastníka řízení tyto včas (před navozením koncentrace) uvést,
- pokud je účastník tvrdil anebo označil poté, co soud některému z účastníků adresoval výzvu k doplnění tvrzení podle § 118a OSŘ.

Koncentrace skutkových tvrzení a důkazních návrhů představuje vážný zásah do možnosti ovlivnit zjištěný skutkový stav. Jediným ospravedlnitelným důvodem zavedení koncentračního principu do řízení je odstranění průtahů. Tento záměr se však zavedením první skutkové koncentrace do řízení nepodařilo naplnit, neboť účastníci řízení vedeni snahou předejít promeškání možnosti tvrdit skutečnosti a označovat důkazy, předkládají skutková tvrzení a důkazní návrhy, jichž pro zjištění skutkového stavu není v daném stadiu řízení třeba. Popsaný procesní postup uskutečňovaný účastníky řízení z důvodu takzvané „procesní opatrnosti“ má na průběh řízení opačný vliv – dobu řízení nezkracuje, ale prodlužuje.

První skutková koncentrace tedy neplní sledovaný účel, negativní dopady na proces zjišťování skutkového stavu však nedokázala eliminovat. Aktuální podoba první skutkové koncentrace zasahuje do práva účastníků na spravedlivý proces, jelikož účastníkům brání v možnosti reagovat na průběh řízení (jednak na skutková tvrzení a důkazní návrhy protistrany, jednak na výsledky dokazování). Aktuální podoba první skutkové koncentrace účastníkům řízení brání v nesení jejich odpovědnosti za úplnost zjištěného skutkového stavu.

První skutková koncentrace tedy dobu řízení v zásadě nezkracuje, navodila však stav, kdy stávající procesní úprava negarantuje ústavně konformní průběh řízení. Podoba první skutkové koncentrace je typickým příkladem nezvládnuté snahy eliminovat průtahy v řízení.

B) Neúplná apelace

Neúplnou apelaci lze charakterizovat jako koncentraci řízení, jež účastníky omezuje v tomtéž (v prezentaci skutkových tvrzení a důkazních návrhů), která však uvedené omezení situuje do mnohem vhodnějšího mezníku v průběhu řízení – do okamžiku vyhlášení rozhodnutí ve věci samé soudem prvního stupně. Neúplná apelace se v řízení uplatňuje později a vzhledem k časovému aspektu navození stop stavu pro tvrzení skutečností a označení důkazních prostředků v odpovídající podobě. Neúplná apelace vytváří bariéru před rozpínáním procesu zjišťování skutkového stavu do odvolacího řízení. Přestože je podstata neúplné apelace velmi blízká podstatě první skutkové koncentrace, lze neúplnou apelaci hodnotit kladně. První skutková koncentrace totiž řízení před skutkovými tvrzeními a důkazními návrhy uzavírá natolik brzy, že by předmětná omezení musela být řešena mnohem pružněji a citlivěji, než jak se děje podle stávající úpravy. Neúplná apelace řízení koncentruje ve chvíli, kdy není problém s fixním prosazením koncentračního principu do řízení. Koncentrace řízení koncipovaná v podobě neúplné apelace napomáhá dosažení účelu odvolacího řízení, které je určeno k přezkumu a odstranění pochybení, jichž se případně dopustil soud první stupně.

Smysluplnost úpravy neúplné apelace je podepřena vhodně koncipovanými výjimkami, při jejichž naplnění se zákaz přesahu přednesu skutkových tvrzení a důkazních návrhů do odvolacího řízení neuplatní.

C) Koncentrace tvrzení skutečností při uplatnění obrany proti směnečnému platebnímu rozkazu

Sporné řízení pracuje ještě s jednou podobou uplatnění koncentračního principu. Jedná se o nepřehlédnutelný projev koncentrace řízení, který se sice projevuje nikoli plošně, ale ve zvláštním druhu řízení, který však ovlivňuje řízení, jejichž roční nápad se počítá na desítky tisíc a který předmětné řízení ovlivňuje rozhodujícím způsobem (nebráním se výrazu, že fatálně). Jedná se o koncentraci směnečného (šekového) rozkazního řízení.

Koncentrace tvrzení skutečností při uplatnění obrany proti směnečnému (šekovému) platebnímu rozkazu spočívá v omezení možnosti žalovaného, vůči němuž byl vydán směnečný (šekový) platební rozkaz, skutkově vymezit obranu proti uplatněnému nároku v podobě námitek. Žalovaný má možnost koncipovat námitky jen v průběhu námitkové lhůty. Působení koncentračního principu ve směnečném (šekovém) rozkazním řízení považují za neodůvodněnou procesní šikanu směnečných (šekových) dlužníků.

Námitky proti směnečnému (šekovému) platebnímu rozkazu patří mezi procesní úkony, jejichž vytvoření není zdaleka snadné. Zejména v situaci, kdy žalovaný uplatňuje i kauzální obranu (obranu založenou na okolnostech stojících mimo směnku a vycházejících z kauzy směnky), vyžaduje řádné vymezení námitek uplatnění velkého množství skutkových tvrzení, jež musí být předložena ve velmi přesné a konkrétní podobě. Vytvoření námitek proti směnečnému (šekovému) platebnímu

rozkazu nelze omezit pouze na sepsání tohoto podání. Žalovaný musí především analyzovat předmětný právní vztah, což nelze učinit bez znalosti reálií a práce s podklady. Žalování ve směnečných řízeních zdaleka ne vždy disponují potřebnými podklady pro vyhotovení námitek. Vytvoření námitek vyhovujících požadavkům zákona a rozhodovací praxe soudů na tento prostředek procesní obrany není možné bez použití podkladových materiálů.

Koncentrace možnosti uplatnit obranu proti uplatněnému směnečnému (šekovému) nároku přitom řízení neurychluje. Žalovaný je povinen vymezit veškerou svoji obranu v úplné podobě v 15ti denní námitkové lhůtě. Důvodnost námitek se projednává v rámci nátkového řízení (na jednom nebo několika námitkových jednáních). Námitkové jednání bývá nařízeno zpravidla s několikaměsíčním odstupem po podání námitek. Ptám se tedy – jak je uplatněním koncentračního principu ve směnečném (šekovém) rozkazním řízení průběh konkrétního řízení zkrácen? Odpověď na tuto otázku je prostá. Koncentrace směnečného (šekového) rozkazního řízení nemá žádné pozitivní dopady na průběh konkrétních řízení.

Nastavení takových procesních pravidel pro vedení obrany proti směnečnému (šekovému) platebnímu rozkazu, které mají za následek, že mnozí z žalovaných v řízení neuspějí, byť uplatňují obranu důvodnou, odporuje cílům civilního procesu. Námitky proti směnečnému (šekovému) platebnímu rozkazu musí být vymezeny natolik konkrétně a určitě, že je nelze formulovat bez potřebných informací a listin, přičemž žalování v některých situacích tyto informace a listiny nemohou z objektivních důvodů získat během námitkové lhůty. Fakt, že ani v těchto situacích není koncentrace řízení prolomena odpovídající výjimkou nelze akceptovat. Nelze se smířit s faktem, že koncentrace směnečného (šekového) rozkazního řízení má povahu samoučelného nástroje, který řízení neurychluje, ale znemožňuje vydání věcně uspokojivého rozhodnutí.

Vhodná podoba koncentrace řízení

Při hledání odpovědí na otázku, jak lépe upravit koncentraci řízení je třeba materii rozdělit na hledání cesty ke zlepšení první skutkové koncentrace a koncentrace směnečného (šekového) rozkazního řízení. Tyto koncentrace mají natolik odlišnou podobu, že jejich úpravu nelze unifikovat.

Nová první skutková koncentrace

Při hledání nové podoby skutkové koncentrace je třeba se zabývat otázkou, zda by měl být i nadále využíván model zákonné koncentrace, zda by bylo namísto přistoupit ke striktně soudcové koncentraci, nebo zda se vydat cestou smíšené koncentrace. K uvedenému dilema se vyjádřím poté, co představím první dvě z uvedených možností.

Zákonná koncentrace by mohla zachovat stávající podobu první skutkové koncentrace s tím, že by postačily tři modifikace:

- V každém případě by koncentrace nebyla spojena s ukončením přípravného jednání.
- Druhá změna by byla založena na povinnosti předložit skutková tvrzení a důkazní návrhy s dostatečným předstihem.
- Třetí úprava by spočívala v rozšíření okruhu skutečností, při jejichž splnění by se koncentrace neuplatnila, přičemž nová úprava by umožnila účastníkům tvrdit skutkové okolnosti a označovat důkazy po skončení prvního jednání ve věci či po uplynutí poskytnuté lhůty jednak v případě, že by se jednalo o reakci na skutková tvrzení a důkazní návrhy protistrany, které nebyly učiněny s dostatečným předstihem, nebo v případě, že by představovaly reakci na výsledky dokazování.
- Vhodnou změnu by představovalo i otevření cesty pro uplatnění nových skutkových tvrzení a důkazních návrhů v případě, že soud připustí změnu žaloby, pokud tak učiní na základě nově vylíčeného skutkového stavu.

Cestu k zavedení funkční skutkové koncentrace by mohlo představovat i zrušení koncentrace zákonné a znovuzavedení soudcovské koncentrace, nejlépe v podobě, jejíž podstata by odpovídala soudcovské koncentraci, jak byla upravena v ustanovení § 118c OSŘ před účinností novely provedené zákonem č. 7/2009 Sb. Zmíněnou starší úpravu soudcovské koncentrace by však nebylo dobré znovuoživit beze změny; nová úprava by se měla lišit celkem v pěti směrech:

- První odchylka by spočívala v odstranění předpokladu pro navození koncentrace, jímž býval návrh účastníka. Soudcovská koncentrace řízení by tedy měla vypadat tak, že by soud poté, co by dospěl k závěru, že některý z účastníků zjevně či skrytě zdržuje průběh řízení, byl oprávněn vydat usnesení, jímž by stanovil, že účastníci mohou tvrdit skutečnosti a označit důkazy jen do jím stanovené lhůty.
- Druhá naznačená úprava původní soudcovské koncentrace by pak do této vnesla všechny výjimky, jež zakotvuje § 118b OSŘ, jakož i výjimky, o něž jsem navrhl rozšířit možnosti zohlednění polhůtních tvrzení a důkazních návrhů u návrhu změny zákonné koncentrace.
- Soudcovská koncentrace by neměla být rigidní a měla by reflektovat motivaci „postupného“ tvrzení skutečností a označení důkazů a vliv přihlédnutí k tvrzeným skutečnostem a provedení označených důkazů na dobu trvání řízení tak, že z projednání a provedení budou vyloučeny jen skutečnosti a důkazy, jejichž zohlednění by řízení skutečně prodloužilo způsobem, jenž neodpovídá jeho dosavadnímu průběhu.
- Čtvrtou odchylku od původní úpravy by mělo představovat zavedení možnosti prodloužit koncentrující lhůtu. Pokud by totiž soudce řízení zkoncentroval a před koncem lhůty by se dodatečně ukázalo, že je namístě řízení zkoncentrovat k pozdějšímu okamžiku.
- Ani soudcovská koncentrace by neměla blokovat možnost nově tvrdit skutečnosti a označovat důkazy v případě, že soud připustí změnu žaloby odůvodněnou nově tvrzeným rozhodným skutkovým stavem; v takovém případě by se měla předchozí první skutková koncentrace eliminovat a soud by měl současně s připuštěním změny žaloby stranám určit novou lhůtu.

Dilema, zda pracovat se zákonným nebo soudcovským modelem první skutkové koncentrace považuji za vhodné vyřešit kompromisem.

Přikláním se k modelu první skutkové koncentrace, který by částečně vycházel z prvně uvedené zákonné koncepce, do nějž by však byly inkorporovány prvky koncentrace soudcovské, které by zvýraznily roli soudce v možnosti potlačit nebo akcentovat uplatnění koncentračního principu v řízení.

Koncentrace by byla založena na následujících pravidlech:

1. O okamžiku navození koncentrace by rozhodoval soud usnesením vydaným nejdříve v rámci prvního jednání ve věci. Koncentrace by nenastávala dříve, než uplynutím přiměřené lhůty stanovené soudcem na prvním jednání ve věci.
2. Účastníkům řízení by byla uložena povinnost předložit skutková tvrzení a důkazní návrhy s takovým předstihem, aby se s nimi protistrana mohla seznámit před jednáním a měla možnost na ně při jednání reagovat.
3. Řízení bude vůči skutkovým tvrzením předloženým a důkazním návrhům učiněným
 - po uplynutí soudem stanovené prekluzivní lhůty nebo
 - nikoli v dostatečném předstihu před prvním jednáním ve věci tak, aby protistrana měla možnost na podání reagovat, uzavřeno odmítnutím takového pozdního podání nebo přednesu. Neodmítnutá pozdní podání a přednesy by byly v řízení zohledňovány.
4. Řízení by zůstalo otevřené pro skutkové přednesy důkazní návrhy učiněné v podobě důvodné reakce na vývoj řízení.
5. Řízení nebude uzavřeno vůči skutkovým tvrzením předloženým a důkazním návrhům učiněným po lhůtě, bude-li potřeba jejich zohlednění v řízení odůvodněna přípuštěním změny žaloby, pokud tak je změna žaloby přípuštěna na základě nově vylíčeného skutkového stavu.

Nová podoba koncentrace směnečného (šekového) rozkazního řízení

Za vhodné řešení do budoucna považujeme zavedení modelu směnečného (šekového) rozkazního řízení, v jehož rámci by se vůbec neuplatnila specifická koncentrace řízení, nebo se koncentrační princip do průběhu tohoto druhu řízení promítnul v následující podobě:

- žalovaný by v námitkové lhůtě musel vymezit podstatu obrany s tím, že v další rozumné lhůtě, která by neprodlužovala efektivní přípravu jednání, by tuto obranu musel konkretizovat a precizovat;
- v odůvodněných případech by bylo možné dodatečně doplnit i dosud neuplatněnou obranu,
- uplatnění koncentračního principu by bylo stejně jako u první skutkové koncentrace a neúplné apelace prolomeno odpovídajícími výjimkami.

Příspěvek končím s vyjádřením přání, že se v ne příliš vzdálené budoucnosti podaří rozběhnout práce na rekodifikaci civilního řízení, jejímž výsledkem bude kvalitní civilní proces, k jehož efektivnímu ovlivňování řízení bude sloužit i smysluplně koncipovaná koncentrace řízení.